ANTIKINĖS ISTORIOGRAFIJOS STILISTINĖS PARADIGMOS: RETORIKA IR EPAS

Nijolė Juchnevičienė

Vilniaus universiteto Klasikinės filologijos katedros docentė

Dabartinėje mokslinėje literatūroje susiformavusi *opinio communis* antikinę istoriką besąlygiškai tapatina su retorikos teorija[1]. Linkstama netgi kalbėti apie antikinės istoriografijos kaip kultūros reiškinio menkavertiškumą, dėl kurio esą netgi pripažinti istoriografijos klasikai jautę gėdos jausmą ir sąžinės graužimą[2]. Todėl neva ir Tukididas teisingesis prieš plunksnos brolius filosofus (filosofija, kaip ir istorija, Graikijoje buvo vienas iš literatūrinės prozos žanrų) Platoną bei Aristotelį, kad „iš viso rašo istoriją". Susiduriame su gana originalia, visai pagal retorinės istoriografijos principus sumodeliuota kultūrine situacija: Tukididas, kurio *Peloponeso karo istorija*[3] buvo parašyta iki 400-ųjų m. pr. Kr.[4], teisinasi prieš Platoną, pradėjusį kurti po 399-ųjų m. pr. Kr., ir Aristotelį, gimusį 384 m. pr. Kr. Teliktų pasiguosti tik tuo, kad bent jau Naujųjų laikų mąstytojai – Makiavelis, Kantas, Hobbesas, Hume'as – Tukididą reabilitavo ir jo nuopelnus itin vertino (Meister, 1990, 57–58). Beje, Aristotelis, dėl savosios Ἀθηναίων πολιθεία kartais priskiriamas ir prie istorikų, kritikų vertinimu, nepranoksta Tukidido (Pöhlman, 1914, § 77)[5].

Kalbant rimtai, derėtų priminti, kad istoriografinio veikalo įžanga stilistine istoriografijos norma tapo VI amžiaus pr. Kr. pabaigoje. Ji radosi kaip vienas iš autorystės fiksavimo būdų, tačiau jau Hekatajo buvo išplėtota: joje buvo apibūdinama kūrinio tema, išdėstomas istoriografinis *credo*; norint pabrėžti savo kūrinio pranašumą ir pateikiamos informacijos patikimumą polemizuojama su pirmtakais, turėjusiais kitokią istoriografijos koncepciją, taigi joje pagrįstai galima įžvelgti istorikos elementų. Būtent tokiais tikslais buvo parašyta ir *Peloponeso karo istorijos* įžanga.

[1] Smulkiau apie tai žr. Norkus, 1996, 13–19.

[2] „[...] antikos filosofijos verdiktas [*turimi galvoje Platonas bei Aristotelis – N. J.*] buvo savotiškas iššūkis istorikams: jiems reikėjo lyg ir teisintis, aiškintis, kodėl jie rašo istoriją, argumentuoti, kokia jos nauda [...]. Šie pasiteisinimai yra antikinės istorikos užuomazga." (*Ten pat*, 13)

[3] Pavadinimų tradicijos Antikoje nebuvo. Sprendžiant iš pirmųjų eilučių (I.1), kūrinys vadinosi tiesiog *Istorija* (ξυγγραφή).

[4] Žr. apie tai: Gomme, 1981, 387 ir kt.; Meister, 1990, 55; Hunter, 1977, 269.

[5] Iš tiesų Z. Norkaus cituojamos iš konteksto išimtos R. Collingwoodo mintys susijusios ne tiek su istoriografijos kaip kultūros reiškinio kritika, kiek su jo nuomone apie Tukididą. Anot šio anglų filosofo, Tukididas ne tik neprisidėjo prie tolesnės Herodoto inicijuotos istorinės minties raidos, bet ir ją „užsmaugė", žr. Коллингвуд, 1980, 31. Hiperkritiškas Tukidido istorijos vertinimas, kuriam pradžią davė Collingwoodas, turėjo ir daugiau šalininkų, žr. Connor, 1985; Badian, 1993. Toks gana netradicinis Tukidido kūrybos vertinimas susilaukė gana aštrios istorikų ir klasikų reakcijos, žr. Sertcan, 1997, 269–293.

Palikus nuošalyje bendrus teiginius apie antikinę istoriografiją, šiame straipsnyje norėtųsi atidžiau pažvelgti į antikinės istorikos atspindžius jau pirmuosiuose išlikusiuose istoriografijos veikaluose.

Antika nebuvo sukūrusi išbaigtos istoriografijos teorijos. Apskritai meninės prozos teoriniai pagrindai Aristotelio (*Retorika*, ypač III knyga) buvo suformuoti tik klasikinio laikotarpio pabaigoje, nuo pirmojo klasikinio istoriografijos veikalo sukūrimo praėjus beveik porai šimtmečių[6]. Dėl konceptualios prozos teorijos egzistavimo iki Aristotelio kyla pakankamai daug abejonių (Kennedy, 1989, 185). Platonas pateikia V a. pr. Kr. sofistinių retorikos veikalų, kuriuose buvo aprašomos teisminių kalbų dalys, apžvalgą, taip pat pripažįsta Gorgijo nuopelnus literatūrinio stiliaus srityje ir vadina jį retorikos tėvu (*Ph.* 266d–267d; plg. Pritchett, 1970, XXVII), tačiau apgalvotos teorijos, jo nuomone, Gorgijas nebuvo sukūręs ir mokė tiesiog naudodamasis pavyzdžiais; Aristotelis sofistų mokymą apibūdina kaip nepagrįstą aiškia metodika ir neturintį jokios sistemos (*Soph. elench.* 183b 36; plg. Kennedy, 1989, 184–185). Gorgijo sekėjo Isokrato apie 390 m. pr. Kr. įsteigtoje mokykloje retorika buvo pagrindinė disciplina. Nors istorijos studijos į mokymo programą nebuvo įtrauktos[7], istorija šioje mokykloje buvo pagrindinis retorinių kalbų temų bei etinių paradigmų šaltinis. Būtent Isokrato mokykloje, turėjusioje lemiamą įtaką antikinės humanitarinės kultūros raidai (Jaeger, 1959, 3, 106 ir kt.), istorija buvo pradėta traktuoti retoriškai. Šių dviejų literatūrinės prozos žanrų sąlyčio taškas buvo politinė iškalba.

Politinė iškalba, pasak Aristotelio, λόγοι συμβουλευτικοί (*Rhet.* 1358b), organiškai siejosi su tradicinėmis istoriografijos temomis. Aristotelis, apibendrinęs egzistuojančią praktiką, skyrė penkias pagrindines politinių kalbų temas: finansai, karas ir taika, šalies gynyba, produktų importas bei eksportas, įstatymų leidyba (*Rhet.* 1359b). Pasak jo, geras politikas pirmiausia turi būti gerai susipažinęs ne tik su savo, bet ir su kaimyninių valstybių istorija; reikia žinoti visų vykusių karų eigą bei pasekmes ir pagal tai prognozuoti, kaip gali susiklostyti įvykiai: περὶ δὲ πολέμου καὶ εἰρένης τὴν δύναμιν εἰδέναι τῆς πόλεως, ὁπόση τε ὑπάρχει ἤδη καὶ ποία τις ἥ τε ὑπάρχουσά ἐστιν καὶ ἥ τις ἐνδέχεται προσγενέσθαι, ἔτι δὲ πολέμους πῶς καὶ τίνας ἐπολέμησεν. οὐ μόνον δὲ τῆς οἰκείας πόλεως ἀλλὰ καὶ τῶν ὁμόρων ταῦτα ἀναγκαῖον εἰδέναι. [...] ἀναγκαῖον δὲ καὶ πρὸς ταῦτα μὴ μόνους τοὺς οἰκείους πολέμους τεθεωρηκέναι ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων, πῶς ἀποβαίνουσιν · ἀπὸ γὰρ τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια γίγνεσθαι πέφυκεν (*Rhet.* 1359b–1360a). Fiktyvios tiesioginės politinių veikėjų kalbos Isokrato laikais jau buvo tapusios vienu iš pagrindinių istoriografijos žanro stilistinių normatyvų. Jas kurdami istorikai pritaikydavo naujausius praktinės iškalbos pasiekimus. Herodotas pirmasis pasinaudojo šios meninės priemonės teikiamomis galimybėmis veikėjų charakteriams atskleisti, veiksmo raidai motyvuoti, pasakojimui pagyvinti. Nors dauguma *Istorijoje* esančių kalbų imituoja homeriškąjį ar novelistinį modelį, kai kuriose politinėse kalbose aiškiai matyti sofistų mokymo įtaka[8]. O iš

[6] Tiesą sakant, ir kitas literatūros rūšis – epą bei dramą – pirmasis *Poetikoje* sunormino Aristotelis, tačiau tiek literatūrinis epas, tiek drama į autorinę kūrybą transformavosi iš folkloro ir tvirtai laikėsi folklorinės poetikos ypatybių. Literatūrinė proza folklore beveik neturėjo stilistinių analogų. J. Evanso teorija, jog egzistavusi kažkokia folklorinių prozinių pasakojimų apie praeitį tradicija, kurios kultivuotojai ir tęsėjai buvę vadinamieji λόγιοι, iki šiol nesusilaukė pritarimo (Evans, 1991, 118).

[7] Istorija nebuvo graikiškosios ἐγκύκλιος παιδεία disciplina (Pritchett, 1970, XXVI). Plutarchas, kiek žinome, pirmasis istorijos studijas laikė labai reikšmingomis ugdant visavertę asmenybę, žr. Korus, 1978.

[8] Žr. Маргулес, 1960, 21–34; Wells, 1923, 196; Gschnitzer, 1977; Dihle, 1962, 207.

Herodoto šią stilistinę normą perėmęs Tukidido ne kartą buvo apšauktas sofistu ar sofistų mokiniu (Walbank, 1965, 1); apie Gorgijo ir Prodiko įtaką Tukidido kalboms V a. po Kr. rašė pirmasis jo biografas, Marcelinas (*Marc.* 36: ἐζήλωσε δ' ἐπ' ὀλίγων, ὥς φησιν Ἄντυλλος, καὶ τὰς Γοργίου τοῦ Λεοντίνου παρισώσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ὀνομάτων, καὶ μέντοι καὶ Προδίκου τοῦ Κείου τὴν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι ἀκριλογίαν).

Isokrato mokiniai istorikai Eforas ir Teopompas[9] retorinių kalbų principus pritaikė visam istoriniam diskursui. Jie sukūrė naują stilistinį istoriografijos modelį – vadinamąją retorinę istoriografiją, kurios svarbiausias bruožas – ne tiek retorinė forma, kiek retorinis mąstymas. Pagal tokio mąstymo logiką forma pasidaro svarbesnė už turinį, istorinė tiesa iškraipoma siekiant meninio efekto (Witkowski, 1925–1927, II, 276–278, 290)[10]. Nuo šiol istorika tampa neatsiejama retorikos teorijos dalimi. Jau Aristotelio mokinys Teofrastas nagrinėja Tukididą tik kaip didingo retorinio stiliaus pavyzdį (Kennedy, 1989, 195); Demetrijas kalba apie Hekatajo, Ksenofonto kolus, Herodoto periodus (I. 1–3; 17). Horacijaus amžininkas Dionisijas Halikarnasietis istoriografiją laiko viena iš retorikos rūšių. Istorikos problemos Dionisijo Halikarnasiečio aptariamos dviejuose kūriniuose – *Laiškas Pompėjui* ir *Apie Tukididą*; *2-ajame laiške Amėjui* svarstomos bendresnės retorikos teorijos problemos; jame Dionisijas Halikarnasietis prieina prie išvados, kad Aristotelio teorinių apibendrinimų pagrindas – Demosteno kalbų stilius (*Amae.* 12,8). Daugiausia vietos skiriama Tukididui, kuriuo to meto intelektualai, ir pats Dionisijas[11], buvo susižavėję (Aujac, 1991, 6); su juo lyginami kiti istorikai, tačiau geriausiais pripažįstami Tukididas ir Herodotas. Pagrindiniai gero istorinio veikalo kriterijai – tinkamas temos pasirinkimas (ὑπόθεσις; *Pomp.* 3,2), apgalvota ir derama medžiagos atranka (πόθεν τε ἄρξασθαι καὶ μέχρι ποῦ προελθεῖν; 3,8; τίνα δεῖ παραλαβεῖν ἐπὶ τὴν γραφὴν πράγματα καὶ τίνα παραλιπεῖν; 3, 11), darni kompozicija (διελέσθαι τε καὶ τάξαι ἕκαστον ἐν ᾧ δεῖ τόπῳ; 3,13), teisinga autoriaus etinė pozicija (τοῦ συγγραφέως διάθεσις; 3,15), aiški ir vaizdinga kalba, meniškas stilius (3,18–21), įtaigus veikėjų jausmų ir charakterių perteikimas (ἠθῶν καὶ παθῶν μίμησις; 3,18). Nors Tukididas pagiriamas už tai, jog τῆς ἀληθείας πλείστην ἐποιήσατο πρόνοιαν (*De Thuc.* 8,1) ir į istorinį pasakojimą neįtraukia įvairiausių mitologinių pramanų (*De Thuc.* 2, 15)[12], šis vertinimas taip ir lieka teoriniu bendro pobūdžio teiginiu, kuris niekur neanalizuojamas.

Pats Dionisijas Halikarnasietis, iškalboje labiausiai vertinęs τὸ πρέπον (πασῶν ἐν λόγοις ἀρετῶν ἡ κυριωτάτη τὸ πρέπον; 3,20), buvo linkęs τὸ πρέπον kriterijų taikyti ir istoriografijai – ne tik jos stiliui, bet ir turiniui. Būtent dėl τὸ πρέπον nesilaikymo, t. y. dėl, Dionisijo Halikarnasiečio manymu, pernelyg skrupulingo tiesos siekimo ir kartais nelabai korektiškos pozicijos Atėnų politikos atžvilgiu, Tukididas iš jo susilaukia daugiausia priekaištų[13]. Pats Dioni-

[9] Cic. *De orat.* II. 94: ex clarissima rhetoris Isocratis officina duo praestantes ingenio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi se ad historiam contulerunt; dicebat Isocrates se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere.

[10] Jų kūrinių išlikę tik fragmentai. Apie jų kūrinių pobūdį sprendžiama iš Antikos autorių atsiliepimų: Strabonas apie Eforą yra pasakęs: οὔτε ἀληθέστατα λέγει περὶ πάντων (V. 375), Diodoras – ὀλιγορηκότα ἐν πολλοῖς τὴν ἀλήθειαν (I. 39).

[11] *De Thuc.* 2.15: τολμῶμεν ἀποφαίνειν Θουκυδίδην τὸν ἁπάντων κράτιστον τῶν ἱστοριογράφων.

[12] τὸ μηδὲν αὐτῇ μυθῶδες προσάψαι, μηδ' εἰς ἁπάτην καὶ γοητείαν τῶν πολλῶν ἐκτρέψαι τὴν γραφήν, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ πάντες ἐποίησαν.

[13] pvz., *Pomp.* 3,9: Ὁ δὲ Θουκυδίδης ἀρχὴν ἐποιήσατο ἀφ' ἧς ἤρξαντο κακῶς πράττειν τὸ Ἑλληνικόν· ὅπερ Ἕλληνα ὄντα καὶ Ἀθηναῖον οὐκ ἔδει ποεῖν.

sijas Halikarnasietis τὸ πρέπον kriterijų taikė ir istoriografinėje praktikoje: savo istoriniame veikale *Antiquitates Romanae* interpretavo ir modifikavo senąją legendinę Romos istorinę tradiciją taip, kad ši atitiktų jo paties nuomonę, jog romėnai – ne barbarai, o artimiausi graikų giminaičiai (Pritchett, 1970, XXVII). Toks pat požiūris į istorinės tiesos laikymąsi maždaug po šimtmečio deklaruojamas ir Plutarcho. Jis linkęs patikėti Herodoto pasakojimo apie Solono ir Krezo susitikimą istoriškumu, nors ir žino, kad šis pasakojimas kertasi su priimta Eratosteno ar Apolodoro chronologija. Plutarchas vadovaujasi ne objektyvios tiesos, bet subjektyviu panašumo į tiesą kriterijumi:

> O kalbant apie Solono susitikimą su Krezu, kai kurie mano, kad remdamiesi chronologija yra įrodę, jog tai – išmonė. Tačiau aš nemanau, jog man reikėtų atsisakyti tokio populiaraus ir tiek liudytojų turinčio, o svarbiausia, atitinkančio Solono charakterį ir verto jo didžiadvasiškumo bei išminties pasakojimo dėl vadinamųjų laiko skaičiavimo kanonų. (*Sol.*, 27)

Ir Plutarchas praktikoje laikosi tokio pat principo, dėl kurio kritiniame esė *Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας* kritikuoja Herodotą. Būtent tokį retorinį mąstymą po gero pusės šimtmečio sarkastiškai *De historia conscribenda* išjuokia Lukianas (7–32), pabaigoje apibendrindamas: „Daugybę panašių istorijų plepa istorikai per savo neišmanymą [...]: jie prigalvoja ir prikuria, kas tik, kaip sako, užeina ant seilės“(32)[14].

Tokios pat kaip ir Dionisijo Halikarnasiečio metodikos istoriografijos kritikoje laikosi ir Περὶ ὕψους autorius. Tukidido, Herodoto, Ksenofonto kūriniams jis taiko tuos pačius vertinimo kriterijus kaip ir Homero ar Demosteno. Ir Herodotas, ir Tukididas pirmiausia vertinami dėl stilistinio meistriškumo, τέχνη. Šių didžiųjų talentų τέχνη studijavimas naudingas būsimiems valstybės vyrams (ἀδράσι πολιτικοῖς [...] χρήσιμον; I.1), nes suteikia oratorių mąstymui pakylėtumo, „o vykusiai išgautas pakylėtumas lyg žaibas persmelkia visą dalykinę medžiagą ir išsyk parodo visapusišką oratoriaus galybę“[15] (ὕψος δέ που καιρίως ἐξενεχθὲν τά τε πράγματα δίκην σκηπτοῦ πάντα διεφόρησε καὶ τὴν τοῦ ῥήτορος εὐθὺς ἀθρόαν ἐνεδείξατο δύναμιν; I.3).

Taigi retorika tampa viena iš istoriografijos stilistinių paradigmų. Retorikos teoretikų svarstymai istorikos tema apibendrina retorinės istoriografijos stilistinį modelį: į istoriografiją žiūrima kaip į kūrybą, didele dalim priklausančią nuo literatūrinės išmonės, pavaldžią retorinio stiliaus reikalavimams, kuriai taikomi tokie pat literatūrinės analizės metodai.

Tačiau nereikia užmiršti, kad retorinis mąstymas į istoriografiją įsikverbia apie IV a. pr. Kr. vidurį. Ankstyvoji ir klasikinė istoriografija orientavosi į kitą stilistinį modelį – herojinį epą, kuriame apdainuotus įvykius bei veikėjus graikai laikė istoriniais. Ir pirmosiose jonėnų „istorijose“ buvo aprašomos garsiųjų iš dievų kilusių giminių genealogijos, minimi mituose bei epe pašlovinti legendiniai protėvių žygdarbiai, pasakojama apie miestų bei šventyklų įkūrimą, aprašomi svetimi kraštai, nematyti gyvūnai, nežinomos tautos bei jų keisti papročiai. Istorinė žmogaus dimensija graikų kultūroje pirmiausia turėjo epinę formą: Homero epuose mokslininkai randa istorijos kategorijos užuomazgų[16].

[14] Cituojama pagal leidinį: Lukianas, *Dievai, heteros, pranašai*, vertė Leonas Valkūnas, 1975.

[15] Henriko Zabulio vertimas. Cituojama pagal leidinį: *Knygelė apie pakylėtumą, kažkada Longinui priskirta; suredagavo, išvertė į lietuvių kalbą bei naują problemų tyrinėjimą lietuviškai ir angliškai pateikė Henrikas Zabulis*, 1997.

[16] Žr. apic tai: Hartog, 1999, 182–184.

Jau Antikoje buvo susiformavusi nuomonė, kad istoriografija ir epas yra genetiškai susiję (*Strab.* 2,6; *Περὶ ὕψους* 13,4, kt.). Epo ir istoriografijos tematikos bei poetikos panašumas paskatino Straboną teigti, kad istorija – ne kas kita, o epas, atpasakotas proza: ὁ πεζὸς λόγος μίμημα τοῦ ποιητικοῦ ἐστι· πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν εἰς μέσον καὶ εὐδοκίμησε. εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι, λύσαντες τὸ μέτρον, τἆλλα δὲ φυλάξαντες τὰ ποιητικά, συνέγραψαν οἱ περὶ Κάδμον καὶ Φερεκύδη καὶ Ἑκαταῖον (I. 2,6). Ši teorija buvo perimta ir Naujųjų laikų tyrinėtojų. Ji ypač populiari buvo XVIII a. pab.–XX a. pr., tačiau nebuvo užmiršta ir vėliau[17].

Pirmieji žanro identiteto problemomis domėjosi patys istorikai. Jų kūrinių įžangose pateikiami samprotavimai yra pirmosios ir autentiškos istorikos užuomazgos. Įžangoje paprastai apibūdinama kūrinio tema ir deklaruojami darbo tikslai – istorinės tiesos atskleidimas, tikslus ir teisingas faktų vaizdavimas. Įžangos topika istoriografija išsiskiria iš kitų beletristikos žanrų – kūrinių įžangose atsispindi istoriografijos savivoka. Ji neturi nieko bendra su vėliau istoriografijai primestomis nuostatomis, greičiau priešingai, yra visiška antitezė retoriniam mąstymui. Turinys įgyja pirmenybę prieš formą.

Ankstyviausia iš išlikusių – Hekatajo *Genealogijų* įžanga. Hekatajas teigia, jog jo tikslas – pateikti teisingą istorinių įvykių versiją, nes visos ankstesnės jam tiesiog kelia juoką: Ἑκαταῖος Μιλήσιος ὧδε μυθεῖται· τάδε γράφω, ὥς μοι δοκεῖ ἀληθέα εἶναι· οἱ γὰρ Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνονται, εἰσιν (*FGrHist*, F 1a).

Darbo tikslai, istorinės tiesos siekimas, kritiškas ankstesnės tradicijos įvertinimas, tyrimo metodikos aptarimas yra pagrindinės ir Herodoto kūrinio įžangos temos (I. 1–5). Herodotas ir visame savo kūrinyje ne kartą pabrėžia, kad siekia skrupulingai užfiksuoti visus sužinotus faktus, nors jie jam ir atrodytų abejotini (pvz., I. 139; II. 53; 57; IV. 5; 25; 42; 96; VII. 152 ir kt.).

Tukididas įžangoje pamini egzistuojančios istorinės tradicijos nepatikimumą, kurį aiškina žmonių nenoru ieškoti tiesos, polinkiu kartoti stereotipus: Οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἢν ἐπιχώρια σφίσιν ᾖ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται (I. 2[1]). Jai priešpriešinamas savojo tyrimo rezultatų patikimumas, kurio pasiekta kritiškai įvertinus visą surinktą informaciją bei jos šaltinius (ὅσον δυνατὸν ἀκριβείᾳ περὶ ἑκάστου ἐπεξελθών; I. 22,2). Istorikas teigia, jog šis darbas buvo nelengvas (ἐπιπόνως δὲ ηὑρίσκετο). Apie pernelyg didelį dėmesį kūrinio formai Tukididas kalba kaip apie, jo nuomone, neteiktiną rimtam istoriografijos veikalui: jis sąmoningai atsisako τὸ μυθῶδες, nors dėl to kūrinys taptų mažiau patrauklus; darbo išliekamoji vertė siejama su pasakojimo turiniu, su istorinių dėsningumų nustatymu, o ne su „trumpalaikio malonumo auditorijai" suteikimu (I. 22,4)[18].

Visi minėti istorikai istorinės tiesos ieško epinėje tradicijoje. Jie arba remiasi epų medžiaga kaip patikima istorine informacija, arba kritikuoja epinę versiją, pateikdami savąją kaip teisingesnę.

Hekatajo vardas antikinėje tradicijoje neatsiejamas nuo abiejų didžiųjų epų kūrėjų vardų. Jo įvaizdį taikliai perteikia Ailiano papasako-

[17] Žr. Zarncke, 1890; Bury, 1909, 33; Meister, 1990, 13–15.

[18] Καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται· ὅσοι δὲ βουλήσονται τῶν τε γενομένων τὸ σαφὲς σκοπεῖν καὶ τῶν μελλόντων ποτὲ αὖθις κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοιούτων καὶ παραπλησίων ἔσεσθαι, ὠφέλιμα κρίνειν αὐτὰ ἀρκούντως ἕξει. κτῆμά τε ἐς αἰεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν ξύγκειται.

tas anekdotas apie vieną arkadietį iš Megalopolio, Kerkidą, kuris nė kiek nesielvartavęs dėl artėjančios mirties, nes tikėjęsis anapusiniame pasaulyje susitikti su tais, kuriuos vertinęs labiausiai: iš filosofų – su Pitagoru, iš istorikų – su Hekataju, iš muzikų – su Olimpu, iš poetų – su Homeru (*Ael.* VII, 8.20). Strabonas, aptardamas geografijos, kurią laiko viena iš filosofinių disciplinų, istoriją, pirmaisiais geografais vadina Homerą, Anaksimandrą ir Hekatają: τῆς τοῦ φιλοσόφου πραγματείας εἶναι νομίζομεν εἴπερ ἄλλην τινά, καὶ τὴν γεωγραφικήν [...] οἵ τε γὰρ πρῶτοι θαρρήσαντες αὐτῆς ἅψασθαι τοιοῦτοί τινες ὑπῆρξαν· Ὅμηρός τε καὶ Ἀναξίμανδρος ὁ Μιλήσιος καὶ Ἑκαταῖος ὁ πολίτης αὐτοῦ (I. 1,1).

Hekatajo pateiktų duomenų patikimumas antikinėje tradicijoje dažnai būdavo lyginamas su Hesiodo duomenimis, abiejų kūriniai vertinami kaip istorinės informacijos šaltinis, tačiau dažniausiai Hekatajo versija pavadinama patikimesne. Pvz., Apolono Rodiečio *Argonautikos* scholijose rašoma: Ἡσίοδος δὲ διὰ Φάσιδος αὐτοὺς εἰσπεπλευκέναι λέγει. Ἑκαταῖος δὲ ἐλέγχων αὐτὸν ἱστορεῖ μὴ ἐκδιδόναι εἰς τὴν θάλασσαν τὸν Φᾶσιν (*Schol. Apoll. Rhod.* I. 256); arba: οὐδὲ Πελασγὶς χθὼν τότε κυδαλίμοισι ἀνάσσετο Δευκαλίδησιν] οἱ ἀπὸ Δευκαλίωνος τὸ γένος ἔχοντες ἐβασίλευον Θεσσαλίας, ὥς φησιν Ἑκαταῖος καὶ Ἡσίοδος (*Schol. Apoll. Rhod.* IV. 266). Eforas eilutę iš Hesiodo *Moterų katalogo* buvo priskyręs Hekatajui, τῇ καλουμένῃ Γῆς Περιόδῳ (West, 1991, 144). Hekatajo ir Homero dvyliktojo Heraklio žygio versijos gretinamos Pausanijo *Heladės aprašyme*; Hekatajo interpretaciją, jog Heraklis atgabenęs Euristėjui ne pragaro šunį, o gyvatę, kuri dėl mirtį nešančių nuodų buvo vadinama pragaro šunimi (*FGrHist*, fr. 27), Pausanijas laiko patikimesne: Ἑκαταῖος λόγον εὗρεν εἰκότα [...]. Ὅμηρος δὲ πρῶτος γὰρ ἐκάλεσε Ἅιδου κύνα ὄντινα Ἡρακλῆς ἦγεν [...] – οὔτε ὄνομα ἔθετο οὐδὲν οὔτε συνέπλασεν ἐς τὸ εἶδος (Paus. III. 25,4).

Ir kiti senieji logografai, kurių fragmentų yra išlikę labai mažai, dažnai minimi kartu su epikais. Apie argietį Akusilają buvo sakoma, kad jis daug kur patikslinąs Homerą (*FGrHist*, fr. 4); arba tiesiog pateikiama nuoroda: Ἡσίοδός τε καὶ Ἀκουσίλαος ἱστορεῖ arba ὁμολογεῖ (fr. 6, 7, 13, 14, 18, 19, 25, 26, 28, 34, 36).

Herodotas jau įžangoje skelbiasi esąs epinės tradicijos tęsėjas. Lyg „antrasis Homeras" (Hartog, 1999, 187) jis ketina kalbėti apie κλέα ἀνδρῶν. Tačiau jo kūrinyje sąvokos κλέος reikšmė prasiplečia: Homero κλέος reiškia ne tik šlovę, bet ir poetinį pašlovinimą, o Herodoto κλέος – ir prozinį pašlovinimą (Nagy, 1989, 8). Herodotas jau Antikoje buvo pripažintas Ὁμηρικότατος (Περὶ ὕψους, XIII. 3); jis buvo laikomas anoniminės Homero biografijos autoriumi, o jo sukurtas istoriografijos stilistinis modelis gavo epinės istoriografijos pavadinimą ne tiek dėl homeriškųjų žodžių ar formulių vartojimo[19], bet dėl stiliaus visumos[20]. Nors istorijos įžangos aptarimas jau yra tapęs istoriografijos tyrinėjimų τόπος κοινός[21], nedaugelis yra atkreipę dėmesį į įžangoje, tikslų aptarime, pabrėžtinai pavartotus neiginius: μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων [...] ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστὰ [...] ἀκλεᾶ γένηται. Jie galėtų reikšti Herodoto ketinimą ne tik imituoti Homerą, bet ir konkuruoti su juo; Herodotas ketina pasakoti tik τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων, žmonių, o ne dievų darbus. *Istorijoje* niekur neaptarinėjamas nei Homero, nei kitų poetų kūrinių stilius, nors visą ligtolinę graikų

[19] Taip teigia Nagy, „The language of early Greek prose imitates the poetry" (Nagy, 1989, 8).

[20] Marincola, 1998, 2: „appropriation of an entire style, arrangement".

[21] Žr. Arieti, 1995, 1.

literatūrą Herodotas išmanė puikiai[22]. Herodotas ketina pralenkti Homerą ne savo kūrinio menine forma, bet turiniu. Epas pirmiausia jį domina kaip istorinės informacijos šaltinis.

Homeras minimas kūrinyje dažniausiai (II. 23, 53, 116, 117; IV. 29, 32; V. 67; VII. 161), Hesiodas – tik du kartus, kartu su Homeru (II. 53, IV. 32). Anot Herodoto komentatorių W. How ir J. Wellso, Herodotas žinojo Homero kūrinius „kaip anglai žino Bibliją" (How; Wells, 1912, 21). Pirmajame iš fragmentų (II. 23) Herodotas kritikuoja jokiais argumentais nepagrįstą tvirtinimą, jog visa oikumenė juosiama Okeano upės (ὁ δὲ περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ λέξας ἐς ἀφανὲς τὸν μῦθον ἀνενείκας οὐκ ἔχει ἔλεγχον). Herodotas įsitikinęs, jog tokia upė neegzistuoja, nes jis pats nieko apie tai neįstengęs sužinoti (οὐ γάρ τινα ἔγωγε οἶδα ποταμὸν Ὠκεανὸν ἐόντα), ir tokio pramano kaltininku laiko Homerą ar kokį nors jo pirmtaką ("Ὁμηρον δὲ ἤ τινα τῶν πρότερον γενομένων ποιητέων δοκέω τοὔνομα εὑρόντα ἐς ποίησιν ἐσενείκασθαι). Mitinė Okeano upė paminėta *Iliadoje*, XVIII, 489.

Antrosios knygos 116–118 skyriuose Herodotas palygina Egipto šventikų (ἱρέες) jam papasakotą Helenės ir Pario klajonių versiją, visiškai reabilituojančią Helenę, ir Homero versiją. Pasak egiptiečių, Helenės Trojoje visai nebuvę, ji visus karo metus išbuvusi pas Egipto karalių Protėją. Šią versiją Herodotas laiko patikimesne už klasikinį epinį legendos variantą (ταῦτα μὲν Αἰγυπτίων οἱ ἱρέες ἔλεγον, ἐγὼ δὲ τῷ λόγῳ τῷ περὶ Ἑλένης λεχθέντι καὶ αὐτὸς προστίθεμαι), kurį atmeta įvertinęs triuškinančiu μάταιος λόγος (II. 118,1). Beje, panašiai Herodotas vertina ir klasikinę Trojos karo priežasčių ir eigos versiją (II. 119–120). Istorikas dažnai pasikliauja Egipto šventikų, kuriuos vadina λογιώτατοι (II. 31 taip pavadinti Heliopolio žyniai), nuomone, tačiau šiuo atveju Herodotas egiptiečių versiją laiko teisingesne negu Homero dar ir todėl, kad egiptiečiams neva ją patvirtinęs pats Menelajas[23], taigi ši tradicija paremta ὄψις, kurią Herodotas laiko daug patikimesniu žinių šaltiniu nei ἀκοή (Marincola, 1998, 65), kuria rėmęsis Homeras. Beje, norėdamas reabilituoti Homerą, Herodotas tvirtina manąs, kad ir Homeras šią versiją žinojęs (δοκέει δέ μοι καὶ Ὅμηρος τὸν λόγον τοῦτον πυθέσθαι), tačiau atsisakęs jos dėl stilistinių sumetimų (οὐ γὰρ ὁμοίως εἰς τὴν ἐποποιίην εὐπρεπὴς ἦν τῷ ἑτέρῳ τῷ περ ἐχρήσατο, [ἐς ὃ μετῆκε αὐτόν)[24]. Tai, kad Homeras atrinkdamas medžiagą naudojosi τὸ πρέπον kriterijumi, Herodotas laiko Homero kūrinio trūkumu, o ne privalumu, kaip vėliau vertino Dionisijas Halikarnasietis ar Plutarchas.

Antrosios knygos 53 skyriuje Herodotas pripažįsta Homerą bei Hesiodą esant graikų religijos kūrėjais ir sistemintojais. Nuo Herodoto ši mintis tapo *locus communis* ne tik Antikos, bet ir šiuolaikinių tyrinėtojų veikaluose. Homeras Antikoje buvo laikomas θεῖος ne tik perkeltine, bet ir tiesiogine prasme: vėlyvojoje Antikoje jam buvo atnašaujama kaip dievui (Verdenius, 1970, 6). Didžiulį epų religinį autoritetą iliustruoja ir antikinėje tradicijoje minimas faktas, jog Peisistratas įsakęs iškalti ne tradicinį Atėnės atvaizdą, o su-

[22] Herodoto minimi šie kūrėjai: Aisopas (II. 134), Aischilas (II. 156), Alkajas (V. 95), Anakreontas (II. 121), Frinichas (VI. 21), Hekatajas (II. 143, V. 125–26, 136, VI. 137), Ksantas (II. 135), kikliniai poetai (IV. 32), Lasas iš Hermionės (VII. 6), Pindaras (III. 30), Sapfo (II. 135), Simonidas Kėjietis (V. 102, VII. 228), Solonas (I. 29–32, 34, 86, II. 177, V. 113).

[23] Ἀπικόμενος δὲ ὁ Μενέλεως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀναπλώσας εἰς τὴν Μέμφιν, εἵπας τὴν ἀληθειαν τῶν πρηγμάτων, καὶ ξεινίων ἤντησε μεγάλων καὶ Ἑλένην ἀπαθέα κακῶν ἀπέλαβε (II. 119).

[24] Herodotas pripažįsta, kad istoriografija nuo kitų literatūros žanrų skiriasi tuo, kad ji nekuria tikrovės, o turi nešališkai ir tiksliai ją užfiksuoti. Šiose Herodoto eilutėse galima būtų įžvelgti Tukidido pastabos apie skirtingą istoriografijos bei poezijos metodą (I. 22, 4) ištakas.

teikti jai naują, Homero sukurtą jaunos ir karingos deivės įvaizdį (*ten pat*, 17). Be to, Peisistratas žinomas ir kaip pirmasis, pasirūpinęs Homero tekstų redakcija bei išsaugojimu. Taigi tradicijoje atsispindi ypatingas Peisistrato bei Homero ryšys. Galbūt kaip tik šitą ryšį ir iliustruoja keistasis Herodoto pasakojimas apie tai, kaip „Atėnės" padedamas (tikrąja to žodžio prasme; su Atėne sutapatinta ja perrengta mergina) Peisistratas antrą kartą tapo Atėnų tiranu (II. 60).

Minėtame fragmente (II. 53) Herodotas pasireiškia ir kaip pirmasis literatūros istorikas: jis pateikia ne tradicinį, o savąjį Homero bei Hesiodo gyvenimo datavimą ir pabrėžia, kad tai yra jo asmeninis atradimas (τὰ δὲ [...] ἐς Ἡσίοδόν τε καὶ Ὅμηρον ἔχοντα ἐγὼ λέγω). II. 117, atmesdamas Homerui priskiriamų *Kiprijų* autorystę, Herodotas atsiskleidžia kaip įgudęs tekstologas ir literatūros kritikas; IV. 32 jis pareiškia abejonių dėl to, kad *Epigonai* – Homero kūrinys. Šie faktai, vieni iš ankstyviausių literatūros kritikos fragmentų, patvirtina Herodotą turėjus nemenką literatūrinę nuovoką.

Ketvirtosios knygos 29 skyriuje Herodotas pasitelkia Homero eilutę (*Od.* IV. 85) savo gamtamoksliniams pastebėjimams pagrįsti; jo nuomone, skitų jaučiams neauga ragai dėl atšiauraus tų kraštų klimato. Herodotas neabejoja savo aiškinimo teisingumu, nes Homeras yra pasakęs: „Libijos žemę, kur dygsta ragai galvijams bematant"[25]. Naudojamasi argumentu *e contrario*: jeigu karšto klimato kraštuose ragai galvijams „dygsta bematant", tai šaltuose kraštuose nedygsta visai[26]. Herodoto komentatoriai šioje vietoje taikliai pastebi: „Herodotus uses Homer [...] to prove everything" (How; Wells, 1912, *ad locum*). Tačiau toks manipuliavimas epo tekstu jau Herodoto laikais turėjo tradiciją. Ikisokratikai savo pažiūras paprastai reikšdavo kaip antitezę poeto žodžiams (Marincola, 1998, 225). Anaksagoras tvirtinęs, kad pagrindinė sniego spalva – juoda, kadangi sniegas susidedąs iš vandens, o vanduo Homero pavadintas „tamsiu" (Verdenius, 1970, 14). Homero tekstu buvo naudojamasi ir įvairiausioms politinėms spekuliacijoms: čia tiktų prisiminti Plutarcho aprašytą megariečių ir atėniečių ginčą dėl Salamino (*Sol.* 10); esą atėniečiai laimėję teisme todėl, kad Solonas sufalsifikavo *Iliados* „laivų katalogą" ir įterpė į jį savo sukurtą posmą:

> Dvylika dar laivų Ajantas iš Salamino
> Atvedė ir pastatė šalia atėniečių rinktinės[27].

Ši *Iliados* vieta (II. 557–558) redaktorių iki šiol laikoma interpoliacija. Tokia praktika atsispindi ir Herodoto sukurtoje atėniečių pasiuntinio kalboje, kurioje pretenzijos į vadovavimą grindžiamos tuo, kad Homeras pasakęs, jog „iš atėniečių atvyko į Troją vyras, geriausiai sugebąs vadovauti ir tvarkyti kariuomenę" (IV. 161). Panašūs argumentai skamba ir garsiojoje Tukidido sukurtoje Periklio *laidotuvių kalboje* (II. 41,4). Ši praktika buvo tokia įprasta, kad ir Platono, neigusio Homero epų pažintinį ar auklėjamąjį vaidmenį, dialoguose Sokratas cituoja Homero eilutes savo mintims iliustruoti (pvz., *Lach.* 191ab).

Homero epai buvo savotiška panheleninė enciklopedija; juose pateikta daugybė praktinių žinių iš visų gyvenimo sričių[28]. Toks pat užmojis matyti ir Herodoto *Istorijoje*.

[25] Jono Dumčiaus vertimas (Herodotas, 1988).

[26] Δοκέει δέ μοι καὶ τὸ γένος τῶν βοῶν τὸ κόλον διὰ ταῦτα οὐ φύειν κέρεα αὐτόθι· μαρτυρέει δέ μοι τῇ γνώμῃ καὶ Ὁμήρου ἔπος ἐν Ὀδυσσείῃ ἔχον ὧδε·

Καὶ Λιβύην, ὅθι τ' ἄρνες ἄφαρ κεραοὶ τελέθουσι,

ὀρθῶς εἰρημένον, ἐν τοῖσι θερμοῖσι ταχὺ παραγίνεσθαι τὰ κέρεα· ἐν δὲ τοῖσι ἰσχυροῖσι ψύχεσι ἢ οὐ φύει κέρεα τὰ κτήνεα ἀρχὴν ἢ φύοντα φύει μόγις.

[27] Antano Dambrausko vertimas (Homeras, 1981).

[28] Žr. apie tai: Verdenius, 1970, 20–27.

Tukididas gana skeptiškai vertino žodinę tradiciją ir poetinę kūrybą, tačiau jis Antikoje taip pat buvo laikomas Homero imitatoriumi. Marcelinas taip apibūdina jo kūrinį: μάλιστα δὲ πάντων [...] ἐζήλωσε Ὅμηρον καὶ τῆς περὶ τὰ ὀνόματα ἐκλογῆς καὶ τῆς περὶ τὴν σύνθεσιν ἀκριβείας, τῆς τ' ἰσχύος τῆς κατὰ τὴν ἑρμηνείαν καὶ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ τάχους (*Marc.* 37). Tukididas naudojasi epais savo išvadoms pagrįsti. Įvykiai, susiję su pagrindine epo siužetine linija, jo laikomi istoriniais (Finley, 1975, 17). Homeras Tukidido minimas gerokai rečiau: I. 3,3; 9,3; 10,3; II. 41,4; III. 104,4–6, tačiau Tukidido metodas brandesnis: eilutės neatsiejamos nuo konteksto, kritinė teksto analizė veda prie originalių išvadų apie mikėniškosios Graikijos gyvenimo būdą. Pavyzdžiui, Tukididas, išstudijavęs Homero tekstą, nusprendžia, kad pirmieji helenais buvo vadinami Ftiotidės gyventojai, tie, kuriuos su savim prie Trojos buvo atsivedęs Achilas, kadangi Homeras visų graikų niekur nevadinąs helenais, o tik tuos, kurie buvo atvykę iš Ftijos; kitus jis vadinąs danajais, argiečiais ar achajais; Homeras neminįs ir barbarų pavadinimo, o tai reikštų, kad tautinis identitetas dar nebuvo susiformavęs (*Thuc.* I. 3,3). Pasiremdamas *laivų katalogu* (*Il.* II. 576 ir kt.) Tukididas daro išvadą, jog Agamemnonas atplukdė prie Trojos daugiausia laivų, o Agamemnono skeptro aprašymas (*Il.* II. 100–108) leidžia spėti, kad jis valdęs didžiausią teritoriją (*Thuc.* I. 9,3). Tukididas linkęs sutikti, kad Trojos karas buvęs iki tol neregėto masto (*Thuc.* II. 10,3). Iš homeriškojo himno Apolonui jis pasisemia patikimos, jo nuomone, informacijos[29] apie chorų agonų organizavimą (*Thuc.* III. 104, 4–6). Apie kiklopų ir lestrigonų kilmę – iš kur jie atvykę ir kur iškeliavę – Tukididas pats nieko naujo negalįs pasakyti, todėl pasitenkinsiąs tuo, ką apie juos pasakoja poetai (*Thuc.* VI. 2,1).

Taigi Tukididas remiasi Homero epais tik kaip tam tikro laikotarpio istoriniais šaltiniais. Nors jis Homerą ir laiko gana patikimu autoriumi[30], tačiau distancija tarp Tukidido ir Homero didesnė nei tarp Herodoto ir Homero. Tukididas ne kartą pabrėžia, kad poetams būdinga faktus pagražinti[31], tuo tarpu istoriko uždavinys – pateikti faktus tokius, kokie jie iš tiesų buvę. Būtent dėl to, kaip minėta, iš antikinių istoriografijos kritikų Tukididas vėliau susilaukė daugiausia priekaištų.

Paskutinis iš klasikų triados, Ksenofontas, kaip istorikas neprilygsta savo pirmtakams. Visų pirma jo *Graikijos istorija*, sumanyta kaip Tukidido istorijos pratęsimas, neturi tradicinės įžangos, aptariančios darbo pobūdį ir tikslus. Taip pat Ksenofontas niekur nemini jokių savo pirmtakų (Marincola, 1998, 227). Autorius nesiekia sukurti išsamaus ir užbaigto istorinio laikotarpio paveikslo, paverčia istorijos procesą savo pažiūrų iliustracija. Kita vertus, didelis dėmesys skiriamas pasakojimo formai, siekiama sukurti stilistinį istoriografijos kūrinio etaloną[32]. Nors Ksenofontas faktų sąmoningai neiškraipo, jo kūryboje jau matyti pirmieji istoriografijos dekadanso požymiai – jeigu retorinę istoriografiją galima pavadinti dekadansu.

Ir retorinio mąstymo epochoje klasikinė objektyvios istoriografijos tradicija visiškai nenutrūksta. Išlikę jos pavyzdžiai – *Oksirincho istorija*, Aristotelio Ἀθηναίων πολιθεία, iš dalies Po-

[29] Δηλοῖ δὲ μάλιστα Ὅμηρος, ὅτι τοιαῦτα ἦν.

[30] I. 3,3: τεκμηριοῖ δὲ μάλιστα Ὅμηρος; III. 104,4 : δηλοῖ δὲ μάλιστα Ὅμηρος.

[31] I. 10,3: τῇ Ὁμήρου αὖ ποιήσει εἴ τι χρὴ κἀνταῦθα πιστεύειν, ἦν εἰκὸς ἐπὶ τὸ μεῖζον ποιητὴν ὄντα κοσμῆσαι; I. 9,3: ὡς Ὅμηρος τοῦτο δεδήλωκεν, εἴ τῳ ἱκανῶς τεκμηριῶσαι.

[32] Žr. apie tai išsamiau: Breitenbach, 1950.

libijo *Visuotinė istorija*. Polibijas gausiose kometarų pavidalo digresijose pasisako prieš istorinio pasakojimo dirbtinį dramatizavimą, besaikį retorinių priemonių vartojimą siekiant meninio efekto[33]. Istoriografijos tikroji savastis – istorinė tiesa: τῆς ἱστορίας ἰδίωμα τοῦτ' ἐστὶ τὸ πρῶτον μὲν αὐτοὺς τοὺς κατ' ἀλήθειαν εἰρημένους οἵοί ποτ' ἂν ὦσι γνῶναι λόγους (XII. 25b). Jis grįžta prie mokslinių istorinio tyrimo principų ir reikalauja iš istoriko sugebėjimo analizuoti, skirti priežastis ir pretekstus, nustatyti karo veiksmų pradžią (III. 6, 1–14). Istorikui, pasak jo, nepakanka vien studijuoti literatūrą; jis pats turi būti patyręs karys ir politikas: οὔτε περὶ τῶν κατὰ πόλεμον συμβαινόντων δυνατόν ἐστι γράψαι καλῶς τὸν μηδεμίαν ἐμπειρίαν ἔχοντα τῶν πολεμικῶν ἔργων οὔτε περὶ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις τὸν μὴ πεπειρασμένον τῶν τοιούτων πράξεων καὶ περιστάσεων (XII. 25g). Tik tada istorija pasiekia savo tikslą – teikti naudą skaitytojui: ὅταν γὰρ ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξέλῃ τις τὸ δυνάμενον ὠφελεῖν ἡμᾶς, τὸ λοιπὸν αὐτῆς ἄζηλον καὶ ἀνωφελὲς γίνεται παντελῶς (XII. 25g).

Nors antikinės istoriografijos teorija tradiciškai tapatinama su bendrąja literatūrinės prozos, t. y. retorikos, teorija, retorika istoriografijos stilistiniu modeliu tampa tik IV a. pr. Kr. Retorinės istoriografijos kūrėjai – Isokrato mokylą išėję istorikai Eforas ir Teopompas, retorinių kalbų reikalavimus pritaikę visam istoriniam pasakojimui. Šių dviejų prozos žanrų sąlyčio taškas buvo politinė iškalba, kurios tematika siejosi su tradicinėmis istoriografijos temomis. Politinės kalbos IV a. pr. Kr. jau buvo tapusios istoriografinio kūrinio stilistine norma. Retorinio mąstymo epochoje forma pasidarė svarbesnė už turinį, siekiant meninio efekto nevengta iškraipyti istorinių faktų; į istoriografiją žiūrėta kaip į kūrybą, visiškai priklausančią nuo literatūrinės išmonės, pavaldžią retorinio stiliaus reikalavimams, jai buvo taikomi tokie pat literatūrinės analizės metodai. Tačiau žanro raidos pradžioje buvo ieškoma savarankiško žanrinio modelio. Istoriografija orientavosi į aukščiausius literatūrinius standartus, jos paskirtis buvo siejama ne tik su istorinės atminties išsaugojimu; buvo akcentuojama jos didaktinė ir pažintinė funkcija. Pirmasis istoriografijos stilistinis modelis buvo herojinis epas, kurį patys graikai laikė istoriniu. Istoriografijos formavimosi laikais epinė poezija dar nebuvo užleidusi savo literatūrinių pozicijų. Epas istorikams buvo istorinės informacijos šaltinis, jie naudojosi Homero tekstais savo teiginiams paremti arba, priešingai, stengdavosi paneigti Homero paminėtus faktus ir pateikti savąjį versiją. Istorikai savo kūriniams taikė mokslinio tyrimo kriterijus ir mažai kalbėjo apie stilistinius aspektus, o kartais atvirai juos neigdavo, pirmenybę suteikdami turiniui, objektyvios istorinės tiesos atskleidimui. Tačiau buvo paisoma ir stiliaus reikalavimų, į istoriografinį pasakojimą perkeliant kitų žanrų stilistines ypatybes. Dėl meniško stiliaus klasikiniai istoriografijos veikalai vėliau ir pateko į retorinės prozos teoretikų akiratį.

[33] II. 56,10: Δεῖ τοιγαροῦν οὐκ ἐκπλήττειν τὸν συγγραφέα τερατευόμενον διὰ τῆς ἱστορίας τοὺς ἐντυγχάνοντας, οὐδὲ τοὺς ἐνδεχομένους λόγους ζητεῖν καὶ τὰ παρεπόμενα τοῖς ὑποκειμένοις ἐξαριθμεῖσθαι καθάπερ οἱ τραγῳδιογράφοι.

ŠALTINIAI

Aristoteles, 1914: *Ars Rhetorica*, ed. Ad. Roemer, Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri.

Denys d'Halicarnasse, 1991: *Opuscules Rhetoriques* IV (*Thucydide, Seconde lettre à Ammée*), texte établi et traduit par Germaine Aujac, Paris: Les Belles Lettres.

Denys d'Halicarnasse, 1992: *Opuscules Rhetoriques* V (*L' imitation, Premiére Lettre à Ammée, Lettre à Pompée Géminos, Dinarque*), texte établi et traduit par Germaine Aujac, Paris: Les Belles Lettres.

Herodotus, 1951, 1954: *Herodoti Historiae* I–II, ed. C. Hude, Oxford: Clarendon Press.

Marcellinus, 1913: „Marcellini Vita Thucydidis", *Thucydides, Historiae* I, ed. C. Hude, Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri.

Polybe, 1989, 1991: *Histoires* I, II, texte établi et traduit par Paul Pédech, Paris: Les Belles Lettres.

Περὶ ὕψους, 1997: *Knygelė apie pakylėtumą, kažkada Longinui priskirta; suredagavo, išvertė į lietuvių kalbą bei naują problemų tyrinėjimą lietuviškai ir angliškai pateikė Henrikas Zabulis*, Vilnius: Aidai.

Thucydides, 1913: *Historiae* I, ed. C. Hude, Lipsiae, in Aedibus B. G. Teubneri.

Herodotas, 1988: *Istorija*, vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Vaga.

Homeras, 1981: *Iliada*, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga.

Lukianas, 1975: *Dievai, heteros, pranašai*, vertė Leonas Valkūnas, Vilnius: Vaga.

Plutarchas, 1998: *Biografijos*, vertė Nijolė Juchnevičienė, Vilnius: Baltos lankos.

LITERATŪRA

Arieti, James, 1995: *Discourses on the First Book of Herodotus*, London.

Aujac, Germaine, 1991: „Notice", *Denys d' Halicarnasse, Opuscules Rhetoriques* IV, Paris: Les Belles Lettres.

Badian, E., 1993: *From Plataea to Potidaea: Studies in the History and Historiography of the Pentecontaetia*, Baltimore.

Breitenbach, H. R., 1950: *Historiographischen Auschauungsformen Xenophons*, Basel.

Bury, John, 1909: *The Ancient Greek Historians*, New York.

Connor, R., 1985: *Thucydides*, Princeton.

Dihle, H.,1962: „Herodot und die Sophistik", *Philologus* 106, 1962, 207 ff.

Evans, John, 1991: *Herodotus, Explorer of the Past*, Oxford: University Press.

Finley, Moses, 1975: „Introduction", *Thucydides. History of the Peloponnesian War*, London.

Gomme, A., et allii, 1981: *A Historical Commentary on Thucydides*, vol. 5, Oxford.

Gschnitzer, Fritz, 1977: *Die sieben Perser und das Königtum des Dareios*, Heidelberg: Winter.

Hartog, F., 1999: „Первые историки Греции: историчность и история", *ВДИ* 10, 1999, 177–187.

How, W.; J. Wells, 1912, 1928: *A Commentary on Herodotus*, vol. I–II, Oxford: Clarendon Press.

Hunter, W., 1977: „The Composition of Thucydides' History: A New Answer to the Problem", *Historia* 26, 1977.

Jacoby, Felix, 1923: *Die Fragmente der griechischen Geschichtsschreiber* (FGrHist), Bd. 1, Berlin: Weidmanische Buchhandlung.

Jaeger, W., 1959: *Paideia*, Bd. 3, Berlin.

Kennedy, George, 1989: „The Evolution of a Theory of Artistic Prose", *The Cambridge History of Literary Criticism*, vol. I, Cambridge: University Press, 184–198.

Коллингвуд, Р., 1980: *Идея истории*, Москва.

Korus, Kazimierz, 1978: *Program wychowawczy Plutarcha z Cheronei*, Kraków: Ossolineum.

Маргулес, Б. Б., 1960: „Геродот III. 80–82 и софистическая литература", *ВДИ* 1, 1960, 21–34.

Marincola, John, 1998: *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge: University Press.

Meister, K., 1990: *Die griechische Geschichtsschreibung*, Stuttgart.

Nagy, G., 1989: „Early Greek Views of Poets and Poetry", *The Cambridge History of Literary Criticism*, vol. I, Cambridge: University Press, 2–69.

Norkus, Zenonas, 1996: *Istorika*, Vilnius: Taura.

Pöhlmann, R. von, 1914: *Griechische Geschichte und Quellenkunden*, 5 Aufl., München: Beck.

Pritchett, W. K., 1970: „Introduction", *Dionysius of Halicarnassus On Thucydides*, translated by W. K. Pritchett, Berkeley-Los Angeles: University of California Press.

Sertcan, D., 1997: „War Thukydides ein Lügner?", *Hermes* 4, 1997, 269–293.

Verdenius, W. J., 1970: *Homer, the Educator of the Greeks*, Amsterdam-London.

Walbank, F. K., 1965: *Speeches in Greek Historians*, Oxford: University Press.

Wells, J., 1923: *Studies in Herodotus*, Oxford: Clarendon Press.

West, Stephanie, 1991: „Herodotus Portrait of Hecataeus", *Journal of Hellenic Studies* CXI, 1991, 145–160.

Witkowski, Stanisław, 1925–1927: *Historjografja Grecka i nauki pokrewne*, Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zarncke, E., 1890: *Die Entstehung der griechische Literatursprache*, Leipzig.

STYLISTIC PARADIGMS OF THE ANCIENT HISTORIOGRAPHY: RHETORIC AND EPOS

Nijolė Juchnevičienė

Summary

The genre of historiography did not have any analogue in the Greek folklore. Therefore, its stylistic models are derived from the existing literary practice. This explains the origin of the controversial views on the cultural value of historiography, which some academics consider to be very low.

Opinio communis, which has been formed in the contemporary academic literature, identifies the Ancient theory of historiography with the theory of rhetoric. However, it has to be stated, that the theory of historiography was not fully developed in the antiquity. Rhetoric became one of the stylistic paradigms of historiography only in the 4th century BC. The art of political eloquence used traditional topics that were characteristic of historiography, too. However, λόγοι συμβουλευτικοί was already a well-developed stylistic feature of *Histories* in the 4th century BC. Isokrates' disciples Theophrastus and Ephorus applied political speech requirements to entire historical narratives. Thus, the rhetorical principles employed in the oratory were transferred to history. To a person involved in rhetoric, this suggested neglecting the historic truth for the sake of literary effect. Nevertheless, early historiography followed the standards of the heroic epos, where the artistic value prevailed over the historic truth. The formation of the genre identity is reflected in the introductions of the first *Histories* that can be considered to be the origins of the authentic ancient theory of historiography.

Gauta 2002 09 25
Priimta publikuoti 2002 10 19

Autorės adresas:
Klasikinės filologijos katedra
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-2734 Vilnius
El. paštas: nijoleju@takas.lt